

MÚZEJNÁ DOKUMENTÁCIA ZMIEN V KULTÚRE ODIEVANIA NA VIDIEKU V 2. POLOVICI 20. STOROČIA

Katarína Holbová

Hviezdoslavova 8, 934 01 Levice. E-mail: katka.holbova@gmail.com

Abstract:

Holbová K. 2010: Museum documentation of changes in the culture of clothing in the country in 2nd half of 20th century. Acta Musei Tekovenss Levice 8: 202 – 214.

The contribution points to imperfections in acquisition activities of the Tekovian museum by the documentation of changes in clothing of the country population in 2nd half of 20th century. It points at the importance of period photographs and other visual sources, written materials as chronicles and monographs, village ethnographical exhibitions or expositions in communal and private village museums for the study and the documentation of changes in the culture of clothing in the period of socialism. The contribution gives the brief description of changes in man and children's clothing in this period of time. It denominates and characterizes forms and phases of the changes from traditional to present clothing which happened in 2nd half of 20th century in the villages of Levice district.

Key words: culture of clothing, documentation, Levice region, south Slovakia.

ÚVOD

Z 21. storočia nám končí 10. rok a už dve desaťročia prešli od zániku obdobia socializmu, ktoré trvalo na území bývalej ČSSR od roku 1948. Jedno historické obdobie skončilo a budujeme nový ekonomický a politický systém. Počas týchto desaťročí sa zmenilo nielen spoločenské zriadenie na Slovensku, ale aj realie každodenného života jeho obyvateľov. Pred Európskou úniou tvrdíme, že sme vidiecka krajina, teda ide o zmeny týkajúce sa najmä vidieka.

Väčšina regionálnych múzeí na Slovensku vznikla po II. svetovej vojne, v ére budovania socializmu. Múzejnej dokumentácii tohto obdobia sa venovali historici v múzeách v rámci novodobých dejín, hlavne od konca 70. rokov 20. storočia.¹

¹ Uznesenie vlády ČSSR č. 88/1981 a uznesenie vlády SSR č. 200/1981 o dokumentácii budovania socializmu a zakladania IRT.

Národopisné zbierky sa v tom čase pri akvizičnej činnosti rozrastali najmä o artefakty tradičnej ľudovej kultúry, t. j. dokumentovali obdobie prevažne do polovice 20. storočia. Značná pozornosť sa venovala autorom i dielam súčasného „ľudového“ resp. insitného, teda neprofesionálneho umenia, či ľudovumeleckej výrobe. V 2. polovici 20. storočia vznikli všetky regionálne múzeá ľudového staviteľstva v prírode - okrem skanzenu v Bardejove – a vybuďovala sa časť celoslovenského Múzea slovenskej dediny v Martine. I tieto špecifické expozície dokumentujú tradičnú ľudovú kultúru.

V Tekovskom múzeu v Leviciach (ďalej iba TML) sa pracovníci historického oddelenia nezamerali pri akvizíciách z mestského prostredia na odev a textilie. Takéto artefakty boli doménu môjho zbierkotvorného záujmu, lebo hoci som etnografka, som tiež absolventka textilného oddelenia Strednej školy umeleckého priemyslu v Bratislave. Textilie, ktoré sa dostali z mestských domácností do zbierok TML, sa stali súčasťou národopisného fondu. Pozornosť etnografiek TML však bola prednostne zameraná na vidiek. Premeškalo sa obdobie veľkých asanácií v mestách (Levice, Želiezovce, Šahy) a mestský odev i textilné bytové doplnky nie sú v primeranej miere a sortimente zastúpené ani pre obdobie do polovice 20. storočia, ani pre 2. polovicu 20. storočia. Po „nežnej“ revolúcii postupne no rapidne ubúdali peniaze, určené na kúpu zbierkových predmetov. Prešlo i viac rokov tak, že múzeum neuvolnilo žiadne finančné prostriedky na zakúpenie muzeálnych predmetov. Zbierkový fond napriek tomu viditeľne rastie, a to vďaka darovaným predmetom.

Ide prevažne o predmety pochádzajúce z obdobia socializmu, ktoré už vyšli z módy, ale pre bežného človeka ešte nemajú punc starožitnosti. Samozrejme sú medzi nimi aj textilie, odevné súčiastky a doplnky. Musím priznať, že zväčša som mala veľmi zmiešané pocity pri rozhodovaní, čo z bezplatne ponúkaných vecí prijať a zapísať do zbierkového fondu. Neviem jednoznačne určiť, ktoré z odevných súčastí a doplnkov

Obr. 1. Sviatočné oblečenie všetkých generácií je na rodinnej fotografii z Novej Dediny, 60. r. 20. stor. Neznámy fotograf, archív autorky.

môžu objektívne dokumentovať polstoročný vývoj odevnej kultúry, či sú typické len v regióne, alebo aj na celom Slovensku. Na jednej strane je obava nepremeškať ponúkanú možnosť na bezplatné získanie potrebných artefaktov, na druhej strane opatrnosť, aby sa nezaplnil depozitár nepotrebnými a nevhodnými vecami. Zdá sa mi, že nemám patričný časový odstup, lebo tieto veci poznám z vlastného života. Väčšiu časť som prežila práve v sledovanom období dejín Slovenska. Okrem toho sa nejedná o umelecké ani technické skvosty, výrobky svetovej kvality či značky. Sú to predmety sprevádzajúce každodenný život bežných obyvateľov dedín a miest na Slovensku. Myslím, že dodnes nie je na Slovensku teoreticky ani metodologicky ujasnená a spracovaná celková koncepcia muzeálnej dokumentácie „kultúry všedného dňa“ v období 2. polovice 20. storočia pre oblasť etnológie a histórie.

DOKUMENTÁCIA ZMIEN V KULTÚRE ODIEVANIA PROSTREDNÍCTVOM DOBOVÝCH FOTOGRAFIÍ

Premeny odevu na prvý pohľad najlepšie dokumentujú dobové fotografie a iné vizuálne dokumenty², nielen ateliérové rodinné portréty, ale hlavne skupinové fotografie a reportážne záznamy. Na skupinových fotografiách možno lepšie vidieť variabilitu dobovej formy odevu dospelých i detí.³ Okrem originálov dobových fotografií, ktoré tvoria súčasť zbierkového fondu TML, je vo fotografickom archíve múzea množstvo záberov z dokumentácie terénu, alebo z kultúrnych podujatí. V posledných rokoch sa rozširuje fotodokumentácia pomocou naskenovaných, len zapožičaných dobových fotografií. Vďaka modernej reprodukčnej digitálnej technike sa z nich mohli spraviť kvalitné reprodukcie. Väčšie súbory originálov, alebo reprodukcii dobových fotografií v etnografickom zbierkovom fonde TML, na ktorých možno sledovať zmeny v kultúre odievania, sú: z Hronských Kľačan, Čajkova, Novej Dediny (tekovský „čilej-kársky“ mikroregión), z Bátoviec (oblasť Hontu), Mochoviec (Maďari), Tekovských Lužian (Rómovia) a zo sídla okresu - Levíc. Menšie kolekcie sú z Čankova, Pukanca, Malého Kiaru, Kozároviec, Starého Tekova, Dolného Pialu, Veľkého Ďuru, Veľkých Ludiniec. Jednotlivé mikroregióny však nie sú rovnomerne zastúpené (DANO & HOLBOVÁ 1997, HOLBOVÁ 1988a, 1992, 1995).

Zdrojom dobovej textovej i fotografickej dokumentácie života dedinského obyvateľstva, teda i jeho kultúry odievania, sú kroniky. Žiaľ iba v máloktovej dedine sa zachovala stará obecná či školská kronika z obdobia 1. ČSR.⁴ Nové kroniky (obecné, školské, pre materské školy a Jednotné roľnícke družstvá) sa zakladali až v 2. polovici

² Ide o vizuálne dokumenty a techniky, ktoré zachytávajú skutočnosť realisticky. Od 60. rokov sa okrem čiernobielych (menej farebných) fotografií častejšie robili tiež amatérske filmové dokumenty. Popri nich sú pre 70. roky typické aj farebné diapozitívy a farebné fotografie. Od polovice 80. rokov ich už vytlačali videozáznamy. Od 90. rokov digitálne fotoaparáty a kamery s farebným i pohyblivým videozáznamom zatlačujú do pozadia klasickú čiernobielu fotografiu a film.

³ Staré, najmä ateliérové fotografie zároveň dokumentujú dejiny fotografie, osobnosti fotografov a miestnych fotoateliérov.

⁴ Zachovali sa obecné kroniky v Starom Tekove, Tlmačoch, ako aj v Opatovej a Šalmoši (Gondovo), ktoré sú dnes časťou obce Nová Dedina. V Šarovciach majú starú školskú kroniku.

Obr. 2. Rozmanitosť oblečenia detí v Mochovciach na školskej fotografii, 50. r. 20. stor. Neznámy fotograf, archív autorky.

20. storočia. Úroveň textovej aj obrazovej časti kroník bola však veľmi rozdielna (dobrú obecnú kroniku majú napr. v Tekovských Lužanoch, Jure nad Hronom, vo Veľkom Ďure, zachovala sa tiež kronika obce Mochovce). V 70.–80. rokoch 20. storočia TML poskytovalo kronikárom metodickú pomoc a vydávalo pre nich aj Spravodaje Tekovského múzea v Leviciach s metodickou náplňou. Odborní pracovníci múzea mali vtedy pomerne dobrý prehľad o výskyte a úrovni kroník, čo v súčasnosti chýba.⁵ Ďalším zdrojom fotografií ako ikonografických dokumentov o vývoji odevu v 20. storočí, a teda i v jeho 2. polovici, sú obecné monografie, alebo informačné brožúrky vydané k historickým výročiam obcí. Dobrú úroveň z tohto pohľadu majú monografie obcí Rybník, Čajkov, Kozárovce, Tekovské Lužany, Kalná nad Hronom a Tlmače. Niektoré obce, alebo dedinské folklórne skupiny si už vydali vlastné videokazety alebo CD (napríklad Pukanec, Starý Tekov, Kozárovce). Žiaľ o väčšine ani nevieme, že jestvujú.⁶

⁵ V 70. a začiatkom 80. rokov 20. storočia malo Tekovské múzeum v kompetencii kontrolu obecných kroník. Každoročne robilo v rámci Levického okresu metodické semináre pre kronikárov (hlavne obecných) a vydávalo pre nich aj cyklostylované metodické brožúrky. Hodnotné fotografické „kroniky“- albumy materskej školy z 2. polovice 20. storočia majú Tekovské Lužany, Kozárovce, Podlužany. Rozsiahla bola obrazová príloha obecnej kroniky Mýtnych Luďán. Vo fonde TML sa nenachádza žiadna takáto kronika, no vo fondoch Štátneho archívu MV SR v levickej pobočke majú uložené školské, podnikové a obecné kroniky z niektorých obcí. Je to však iba zlomok tých, ktoré zostali v obciach a mestách Levického okresu. Zákon totiž neprikazuje odovzdať zaplnenú kroniku do štátneho archívu a tak je osud mnohých „starých“ kroník neistý.

⁶ Múzeum má k dispozícii adresár Obecných Úradov z celého okresu, aby sa dali e-mailom vyžiadať informácie, prípadne aj propagačný materiál do knižnice a zbierok TML.

Obr. 3. Letný pracovný odev družstevníkov v Čankove, 50. r. 20. stor.
Neznámy fotograf (CD Oživené fotografie, 2008).

Dobové fotografie patria v teréne medzi ohrozené ikonografické a textové dokumenty. Aj rodinné fotografie, na ktorých sú starí rodičia či príbuzenstvo už z vymretej generácie, sú pre mladšiu a najmladšiu generáciu často bezcenné. Keďže po smrti starých členov rodiny mladí zväčša nevedia, kto z príbuzenstva je na konkrétnom obrázku, staré fotografie bez výčitiek odhodia, spália. V lepšom prípade ak sa nájde v dedine človek, ktorý sa zaujíma o minulosť obce, darujú ich jemu. V súčasnosti sú staré fotografie, najmä zo začiatku 20. storočia, vyhľadávaným artiklom starožitníkov a burzových zberateľov – priekupníkov, najmä ak je na nich názov fotoateliéru. V 90. rokoch som takýto tovar videla viackrát na zberateľských burzách v Nitre a v Leviceiach, i v obchodoch so starožitnosťami. Pred časom som uverejnila výzvu v okresných novinách, aby ľudia darovali do múzea staré fotografie, o ktoré nemajú záujem. (HOLBOVÁ 2003). Odozva bola minimálna.

Našťastie si postupne aj samotní obyvatelia obcí uvedomujú hodnotu starých fotografií, ktoré vypovedajú o konkrétnom období, hoci už nevedia presne, ktoré osoby sú na nich zachytené. V poslednom desaťročí tiež rastie počet rôznych kultúrnych podujatí, organizovaných v obciach, najmä k historickému výročiu prvej písomnej správy. Ich súčasťou sú obvykle aj obecné historicko – národopisné výstavy a medzi vystavenými predmetmi nechýbajú originály dobových fotografií, alebo ich xeroxové či digitálne kópie. Osobne som videla výstavy v nasledovných obciach: Tekovské Lužany – svadobné fotografie (v roku 2004), Pukanec – počas Pukanských remeselníckych trhov, v budove knižnice (2003 a 2004), Čajkov – muzeálna expozícia v bývalej materskej škole počas oberačkových slávností (každoročne od roku 2004 až do súčas-

Obr. 4. Na výstave počas „Čilejkárskeho jarmoku“ boli v Novej Dedine v roku 2007 aj dobové fotografie z 2. pol. 20. stor. Foto Katarína Holbová.

nosti), Nová Dedina – v budove Obecného úradu (od roku 2000 takmer každý rok), Žemberovce – v budove Obecného úradu (2003 a 2004). Vytvárajú sa dedinské muzeálne expozície, iniciované buď obecným úradom, alebo zanietenými jednotlivcami. Sú v nich vystavené aj cenné fotografie.⁷

STACIONÁRNY VÝSKUM - OSOBNÉ POZOROVANIE ZMIEN KULTÚRY ODIEVANIA V 2. POLOVICI 20. STOROČIA

Narodila som sa v Leviciach a prežila som tu celý svoj život, okrem 9 rokov štúdia v Bratislave. Levice sú oddávna strediskom obchodu, úradov, škôl, remesiel a od 2. polovice 20. storočia aj priemyselnej veľkovýroby. Boli spádovou oblasťou širokého okolia, kam ľudia z vidieka prichádzali a mnohí sa tu aj trvalo usadili. Levice boli do začiatku 60. rokov typickým „dolniackym“ poľnohospodárskym mestečkom s pri-

⁷ Osobne som navštívila: obecné múzeum v Plášťovciach, ktoré existuje už od 70. rokov 20. storočia, súkromné obecné múzeum „Duba Tájház“ v Jure nad Hronom. V Šarovciach som navštívila obecné múzeum v správe Obecného úradu. V Pukanci sú až štyri múzeá: samostatný „Hrnčiarsky dom“, minipozícia histórie v priestoroch Obecného úradu, v roku 2007 otvorené súkromné „Hrnčiarske múzeum“ a od roku 2008 sprístupnený súkromný „Dom remesiel“. V Čajkove je spolková vinohradnícka expozícia v objekte bývalej ľudovej školy, v Rybníku je „ľudový dom“ v majetku Obecného úradu, v Ondrejovciach existuje svojrázna súkromná expozícia „starožitnosti“. Žemberovce majú „pamätnú izbu“ v objekte Obecného úradu, v Tekovskom Hrádku vytvorila rodina Něveryová súkromné múzeum „Felvidéki Ház“. Z počutia viem ešte o ďalších, ktoré som nevidela a určite neviem o všetkých, čo sú v Levickom okrese. Pod Mestský úrad v Šahách patrí Hontianske múzeum s galériou L. Simonyiho, ktoré je profesionálnou inštitúciou.

Obr. 5. Súčasný „čilejkársky“ odev účastníkov zájazdu z Novej Dediny, 60. r. 20. stor. Neznámy fotograf, archív autorky.

bližne 14.000 obyvateľmi. Naša rodina bývala neďaleko trhoviska, kde sa každý týždeň v stredu a sobotu stretávali Levičania s obyvateľmi vidieka. Počas rokov 1964 – 1973, prežitých mimo rodného mesta, pozorovala som jeho výraznú premenu iba cez krátky čas prázdninových týždňov. Od augusta 1973 až dodnes žijem v Leviciach a 33 rokov som pôsobila ako etnografka TML. Teraz inak vnímam, chápem a snažím sa dokumentovať historické podmienky aj ich následky, ako sa odrážajú v kultúre odievania ľudí, medzi ktorými žijem. Počas 2. polovice 20. storočia sa postupne i v „mojom regióne“ stalo v každodennom živote z tradičného ženského ľudového odevu už iba oblečenie sviatočné, alebo obradový odev pre staršiu generáciu žien. Niektoré tradičné súčiastky a doplnky úplne zanikli (kabátiky, živôtky, rukávce, spodníky, svadobné party, ozdobné ručníčky, stuhy, križné ručníky a odievacie plachty na plecica, a iné). Nahradila ich konfekcia, či po domácky zhotovené pletené, šité, alebo háčkované súčasti netradičného strihu. Na sviatočné šaty sa zväčša prestal používať pôvodný materiál: domáce bavlnené plátno, súkno, zamat, atlas, hodváb, kašmír, farbiarčina, modrotlač (HOLBOVÁ 1987, 1988b). Na košieľky, sukne, zástere a ručníky na hlavu sa používali popri tradičných látkach ako boli kartún, štof, keper, kord, krep, flanel, barchet, duftín, tiež nové priemyselné textilie zo syntetických vlákien (napr. silón, tesil, krimplén a ďalšie). Zachovalé tradičné súčiastky boli buď nepovšimnuté – uložené v truhliciach, „šublôtnach“ či skrinách, alebo v lepšom prípade slúžili ako javiskový kostým pre miestnu folklórnu skupinu a ochotníckych hercov. V horšom prípade slúžili ako zdroj suroviny – najmä ozdobné nášivky, alebo zachovalá tkanina – na výrobu „javiskového kroja“ pre mladšiu generáciu.

Ako stratu sebaúcty možno chápať to, že za hotové peniaze (no hlboko pod cenu) majitelia predávali priekupníkom starožitnosti zachovalé, bohato zdobené časti tradičného „čilejkárskeho“ odevu. Následne ich títo predávali oveľa drahšie v sused-

nom Maďarsku, prípadne v Bratislave.⁸ Staršie odevné súčasti kupovali aj obyvatelia zo susedných slovenských regiónov, kde sa ešte tradičný odev nosil, aby ich prešili podľa svojich potrieb.⁹ Množstvo tradičných odevných súčastí sa však zničilo, spálilo, dalo do zberu, najmä po úmrtí starých ľudí.

V obciach Levického okresu (od roku 1960 sem patrí do 100 obcí) vo všeobecnosti dedinskí muži prestali nosiť miestny tradičný odev už v 50. rokoch 20. storočia. Mladí muži a chlapi v strednom veku sa od 60. rokov 20. storočia obliekali vo sviatok a vo všedný deň na dedinách rovnako ako v meste, teda do konfekčných priemyselných výrobkov. Ich domácim pracovným odevom sa obvykle stali staršie šaty na všedný deň. Neraz sa tento odev podobal pracovnému odevu, ktorý konkrétny muž nosil vo svojom zamestnaní.¹⁰ Niektoré tradičné, ale nezdobené odevné súčiastky „dodierali“ už iba starí chlapi. V doma používanom pracovnom odevu mužov obvykle nechýbali gumené čižmy. Starí muži nosili aj zásteru s hornou náprsnou časťou a klobúk. Ako novota pribúdala postupne netradičná bielizeň – trenírky, plátené i trikotové spodky „ri-tierky“, tielka, tričká. Plátené gate a súkenné, alebo štofové (menčestrové) nohavice nahradili keprové bavlnené montérky a trikotové tepláky, v lete plátené farebné trenírky. Domácky ušitú plátennú či bavlnenú košeľu nahradili v lete tričká, v zime sa nosili flanelové košeľe, svetre, teplákové bundy, staré vetrovky. Za pracovnú obuv slúžili okrem starých kožených čižiem a papúč - pantoflí i kožené baganče a gumené čižmy, prípadne kombinovaná koženo-plstenná vysoká obuv, či továrensky vyrobené kapce i vyradené vojenské „kanady“. Úplne zaniklo chodenie vonku mimo dvora naboso, neobutý. Tradičný klobúk a baranicu doplnili, alebo nahradili ako pokrývka hlavy baretky, šiltovky, ušianky a iné čiapky.

Detský odev sa na dedine začal prispôsobovať mestskej móde asi ako prvý, postupne už od 20. rokov 20. storočia. Najlepšie to dokumentujú práve dobové fotografie skupín žiakov. Najdlhšie sa zachovalo tradičné odievanie väčších školopovinných detí a mládeže asi v „čilejkárskom“ mikroregióne. Tam sa ešte aj v 50. rokoch niektoré deti obliekali do tradičného odevu, t.j. do jednoduchšej zmenšeniny tradičného odevu dospelých. V 2. polovici 20. storočia sa teda dodierali staré zásoby tradičných častí odevu, ktoré bývali ušité z doma tkaného plátna, alebo ich šili dedinské „švajleny“ z továrenských tkanín.

Mladšia generácia skôr prechádzala na novoty – priemyselnú konfekciu, alebo produkciu rôznych výrobných družstiev. Ani v období socializmu však nezanikli dedinské krajčírky (HOLBOVÁ 1987, 1988b) a mnohé ženy najmä od 60. rokov 20. storočia doma

⁸ Na vlastné oči som videla v 80. rokoch 20. storočia v Budapešti a v Szentendre ponúkať v obchodíčkoch so starožitnosťami bohato zdobené časti „čilejkárskeho“ ženského odevu.

⁹ Povedali mi to ženy zo slovenských hontianskych obcí v okolí Bátoviec ešte v 70. rokoch. Rovnakú prax vykupovania „odložených“ častí tradičného ženského odevu v nedávnej minulosti na materiál pre obce, kde sa „kroj“ ešte nosil, mi potvrdili aj v januári 2005 informátori z Tekovských Nemiec.

¹⁰ Podobný či rovnaký pracovný odev v zamestnaní i doma používali najmä muži, ktorí robili v JRD, alebo „vo fabrike“, v Tlmačoch: SEZ S. M. Kirova, v Leviciach: Mliekáraň, Sladovňa, BZVIL - „textilka“, Mäsokombinát, Pekáraň, Mlyn a iné menšie podniky.

Obr. 6. Domáce oblečenie starca a chlapca v Mochovciach, 50. r. 20. stor. Neznámy fotograf, archív autorky.

Obr. 7. Detské a ženské zimné oblečenie v Novej Dedine, 50. r. 20. stor. Neznámy fotograf, archív autorky.

vyrábali na stolných pletacích strojoch rôzne svetre, pulóvre, vesty pre mužských, ženských i detských členov svojej rodiny, prípadne i pre cudzích. V obciach a rodinách „amerikánov“ (PAULOVICHOVÁ 2000), ktorých príbuzní sa už dávno vysťahovali za prácou v USA, alebo inde na Západ, bol bežný nákup módného zahraničného tovaru v Tuzexe. Tam sa kupovali látky na šaty, konfekcia aj rôzne priadze. Nedostatkový módný tovar sa za socializmu „pašoval“ tiež zo susedných socialistických štátov (napr. košele „dederónky“ z Nemeckej demokratickej republiky, mohérové svetre, čiapky a kašmírové ručníky z Poľska, svetre, pulóvre aj obuv z Maďarska).

ETAPY A FORMY ZMIEN TRADIČNÉHO ŽENSKÉHO ODEVU V OBCIACH LEVICKÉHO OKRESU

1. Postupná „prirodzená“ výmena tradičných častí odevu a ich nahrádzanie odevnými časťami mestského typu.

Ako príklady možno uviesť: miesto spodníka kombinetka a nohavičky; miesto oplecka blúzka; miesto lipičky, kacabajky a kožuška sveter a hrubší polovičný kabát; miesto

zástery od pásu zástera s náprsnou časťou, alebo šatová zástera. Výsledkom je súbežná kombinácia tradičných a „moderných“ odevných častí. „Mestské“ časti odevu sú buď výrobkami priemyselnými teda konfekčnými, alebo produkciou výrobných družstiev, alebo domácky zhotovenými napodobneninami konfekcie (napríklad svetre, pulóvre, blúzky, zástery, sukne).

2. „Modernizácia“ tradičného odevu druhotnou úpravou originálnych tradičných častí odevu.

Zahŕňa zmenu strihu a materiálu, no hlavne zmenu výzdoby, teda uskromnenie, alebo naopak rozrastanie výzdoby (čepiec, kabátik, zástera, sukňa, ručník). Ide o:

a) odstraňovanie pôvodnej výzdoby – nášiviek, prefarbovanie výšivky vzhľadom k vyššiemu veku nositeľky odevu.

b) dopĺňanie výzdoby množením ozdobných prvkov – nášiviek, výšivky.

c) nahrádzanie tradičných textilných materiálov (priemyselných, alebo remeselne či domácky vyrobených) na zhotovenie časti odevu, novodobými priemyselnými a neraz doslova módnymi textíliami z prírodných aj syntetických vlákien.

d) úplnú výmenu tradičnej časti odevu za „konfekčnú“.

3. Uplatnenie kompletného tradičného odevu, alebo jeho častí ako „javiskového kostýmu“.

V sledovanom období ho takto využívali dedinskí herci v ochotníckom divadle, na vystupovanie detí i dospelých v kultúrnych programoch a pre dedinské folklórne skupiny. Aj tu sú rôzne formy zmeny tradičného odevu. Najmenšie zmeny sú pri použití originálnych častí tradičného odevu v dedinskom ochotníckom divadle. Prípadne v tých dedinských folklórnych skupinách, ktoré sa vytvorili jednorazovo, alebo pôsobili krátkodobo (napríklad na okresnú prehliadku folklóru), alebo si dali poradiť od odborníkov (Kozárovce a Dr. Jarmila Paličková). Častým a dodnes trvajúcim nešvárom

Obr. 8. Tradičný odev bol použitý ako javiskový kostým viacerých hercov ochotníckeho divadla v Mochovciach, 50. r. 20. stor. Neznámy fotograf, archív autorky.

pri nanovo ušitých „krojoch“ pre folklórnu skupinu je ich podoba štylizovanej „uniformy“ – všetci majú rovnaké šaty strihom, materiálom aj výzdobou. Také „kroje“ mali a niekde dodnes používajú:

- a) najmä spevácke ženské folklórne skupiny, prevažne z obcí s maďarským obyvateľstvom (napr. Šarovce, Mýtne Ludany, Sazdice, Čata), ale aj slovenské Kozárovce.
- b) folklórne skupiny v slovenských dedinách, kde sa tradičný odev prestal nosiť už v polovici 20. storočia (napr. Pukanec, Plavé Vozokany).
- c) detské folklórne skupiny pri MŠ či ZŠ (napr. Starý Tekov, Jur nad Hronom, Levice, ale aj detská skupina pri súbore „Vatra“ v Tlmačoch).

Krojové rovnošaty najviac odporujú variabilite tradičných odevných súčastí. Tá existovala aj pri rešpektovaní ustálenej formy strihu (úspornosť materiálu), použitého materiálu (domácky a remeselné zhotovený, továrenský z prírodných vlákien) a výzdoby (technika, farebnosť, kompozícia, charakter ornamentu). Je paradoxom, že v tej istej obci sa v rovnakom čase fyzicky zničili, alebo hlboko pod cenu predali priekupníkom originálne zachovalé zdobené časti tradičného oblečenia a zároveň miestna „švajlena“ za drahé peniaze šila pre detskú folklórnu skupinu na miestnej ZŠ nové „krojové rovnošaty“. To je moja osobná skúsenosť zo začiatku 90. rokov z obce Starý Tekov.

SPYTOVANIE SVEDOMIA ETNOGRAFOV V MÚZEÁCH NA SLOVENSKU PRI DOKUMENTÁCII KULTÚRY ODIEVANIA V 2. POLOVICI 20. STOROČIA

Je veľmi aktuálne položiť si niekoľko dôležitých otázok:

Máme v našich depozitároch zbierkové predmety, ktorými môžeme názorne dokumentovať a návštevníkom prezentovať vyššie popísané zmeny tradičného odevu na vidieku, ktorými prešiel v 2. polovici 20. storočia? Aké kritériá na ich výber pri akvizícii sme si postavili?

Ako máme zastúpené konfekčné továrenské výrobky? Musí byť na nich značka výrobcu? Musia byť bezchybné, alebo môžu byť aj opravované? Musíme presne vedieť kedy, kde a od koho ich pôvodní nositelia kúpili?

Máme zastúpenú produkciu výrobných družstiev, komunálnych podnikov, dedinských krajčirok - „švajlen“? Musia byť ich výrobky opatrené znakom výrobcu, respektíve musíme vedieť meno a adresu krajčírky? Musia byť bezchybné, môžu byť aj opravované?

Aké domácky zhotovené „moderné“ časti ženského odevu máme v depozitári? Musíme vždy poznať ich výrobcu a musia byť bezchybné?

Uvedomujeme si, že rovnaké typy konfekčných či „moderných“ ženských odevných súčastí súbežne dokumentujú kultúru odievania dedinských ľudí, aj obyvateľov mesta? Kam ich teda zaradiť – do etnografických zbierok, alebo do fondu histórie? Vieme, v čom sú jednotlivé odevné súčasti z hľadiska ich vonkajšej formy rovnaké pre nositeľov z rôznych skupín generačných, sociálnych, etnických, náboženských a v čom sú odlišné v sledovanom období 2. polovice 20. storočia? Nechýbajú nám v múzejnom „šatníku“?

Máme v depozitári zastúpenú nasledovnú obuv - kapce, papuče, galoše, gumáky,

Obr. 9. Tradičný mužský odev z Kozároviec v javiskovej úprave na Tekovských slávnostiach v Tlmačoch v roku 2006. Foto Katarína Holbová.

Obr. 10. Dosť uniformná bola javisková podoba detského „čilejkárskeho“ odevu, na Tekovských slávnostiach v Tlmačoch v roku 2006. Foto Katarína Holbová.

šľapky, vietnamky, poltopánky, sandále, lodičky, cvičky, trampky, tenisky, baganče, vibramky, kanady, ...?

Zaobstarali sme si ukážky mužskej a ženskej bielizne - trenírky, spodky, tielka, podprsenky, nohavičky, kombinety, pásy na pančuchy, štrimfle, silonky, krepsilony, pančuchové nohavice, ponožky, podkolenky, ...?

Nechýbajú nám pokrývky hlavy, ako napríklad baretky, šiltovky, ušianky, klobúky, čiapky ručne háčkové i pletené, pokrývky hlavy z umelej kožušiny, ...?

Môžeme takto ďalej pokračovať v aktuálnom spytovaní svojho múzejno-etnografického svedomia.

LITERATÚRA

- DANO J. & HOLBOVÁ K. 1997: Mikroregióny Levického okresu v 20. storočí. *Etnologické rozpravy* **1 – 2**: 25 – 28.
- HOLBOVÁ K. 1987: Ženské čepce v zbierke a v zbernej oblasti Tekovského múzea. Pp. 187 – 223. Jubilejný zborník Tekovského múzea v Leviciach, Tekovské múzeum, Levice, 279 pp.
- HOLBOVÁ K. 1988a: Čilejkári. In: Súpis etnografických skupín na Slovensku. *Národopisné informácie* **2**: 25 – 28.
- HOLBOVÁ K. 1988b: Príspevok k problematike etnografickej zbierkotvornej činnosti Tekovského múzea. *Vlastivedný spravodaj Tekovského múzea v Leviciach* **12**: 43 – 47.
- HOLBOVÁ K. 1992: Príspevok k výskumu slovenských repatriantov z rokov 1947 – 1948 v okrese Levice. *Acta Musei Tekovensis Levice* **1**: 65 – 80.
- HOLBOVÁ K. 1995: Čilejkári. P. 75. In: BOTÍK J. & SLAVKOVSKÝ P.(eds.): Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1. Veda, Bratislava, 454 pp.
- HOLBOVÁ K. 1998: Dekoratívny prejav na živôtikoch tradičného „čilejkárskeho“ ženského odevu. In: DANGLOVÁ O. & ZAJONC J. (eds.): Dekoratívny prejav – tradícia a súčasnosť. Etnologické štúdie 6, SAV, Bratislava, p. 49 – 67.
- HOLBOVÁ K. 2003: Krehké a pomínutelné sú doklady našej histórie. *Pohronie* **24, 3**: 4.
- PAULOVICHOVÁ M. 2000: Vyst'ahovalectvo do USA v „čilejkárskom“ mikroregióne. Výskumná správa. Mnc. (19 pp. text + 5 pp. príloha). Depon. in: Tekovské múzeum v Leviciach, fond výskumných správ, evid. č. 86/2001.

Recenzent: PhDr. Izabela Danterová

PERSONÁLIE / PERSONAL DATA